

Я. Ю. Орленко,
к. е. н., докторант, Донецький державний університет управління

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇНИ

Y. Orlenko,
Ph.D. Doctoral Student, Donetsk State University of Management

DEVELOPMENT OF STATE REGULATION OF AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF INCREASE OF LEVEL OF FOOD SUPPLY OF THE COUNTRY

У статті розглянуто особливості державного регулювання сільського господарства; розкрито особливості державного регулювання аграрного сектора економіки європейських країн; визначено першочергові заходи державного регулювання сільського господарства у контексті підвищення рівня продовольчого забезпечення країни.

In article features of state regulation of agriculture are considered; features of state regulation of agrarian sector of economy by experience of the European countries are opened, prime measures of state regulation of agriculture in a context of increase of level of food supply of the country are defined.

Ключові слова: державне регулювання, сільське господарство, продовольче забезпечення, продовольча безпека.

Key words: state regulation, agriculture, food supply, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити особливості державного регулювання сільського господарства та визначити першочергові заходи державного регулювання сільського господарства у контексті підвищення рівня продовольчого забезпечення країни.

ВСТУП

Важливим чинником сталого соціально-економічного розвитку регіону є його належне продовольче забезпечення. Як важлива складова частина державної політики, продовольче забезпечення зачіпає

різнобічні аспекти життєдіяльності окремої людини, родини, села, міста, області й держави в цілому. Тут перетинаються вузлові проблеми макроекономічного росту й розвитку з питаннями розвитку економіки країни, регіону, муніципального утворення. Тому продовольче забезпечення — це не тільки загальнодержавна, але й конкретна регіональна проблема, пов'язана із забезпеченням життєдіяльності людини, що робить її дослідження особливо актуальним.

У нашій країні значний внесок у теорію й практику вирішення питань, пов'язаних з організацією та

Таблиця 1. Зміст та структура державного регулювання аграрного сектора економіки за досвідом європейських країн [8, с. 154]

Країни	Зміст державного регулювання аграрного сектора економіки	
	Заходи ринкового спрямування	Заходи структурного зрушення
США	- пільгове кредитування підприємств; - підтримка цін для стабілізації доходів фермерів; - компенсація за 1 га посівних площ, виведених з обігу; - підтримка методів обробітку ґрунту за допомогою компенсаційних платежів	- надання пільгового кредиту виробникам окремих видів продукції; - умови сприяння експорту; - здійснення фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок; - сприяння залучення інвестицій у вільні економічні зони
Канада	- підтримка цін для стабілізації прибутків фермерів, подібна до США; - страхування доходу фермерів; - державна гарантія відшкодування страхових платежів у визначених розмірах	- сприяння інвестиціям у розвиток окремих галузей і виробництв; - програма підтримки окремих територій
Країн і ЄЕС	- компенсація за 1 га посівних площ, виведених з обігу; - використання квот по молоку, м'ясу, цукру і тютюну; - підтримка цін на маслинову олію і тверді сорти пшениці	- спільне фінансування розвитку програм найбільш слабких територій; - розробка індикативних планів економічного і соціального розвитку; - організація вільних економічних зон для залучення інвестицій

управлінням продовольчого забезпечення держави та її територій, внесли Борщевський П.П., Білик Ю.Д., Дейнеко Л.В., Лисецький А.С., Саблук П.Т., Трегобчук В.М., Чернюк Л.Г., Пасхавер Б.Й. та ін. Однак питання продовольчого забезпечення в їх працях розглядалися переважно в контексті продовольчої безпеки, функціонування агропромислового комплексу і ринків продовольчих товарів, тоді як спеціальні системи досліджень питань продовольчого забезпечення за роки незалежності практично не проводилися, хоча актуальність його постійно зростає в умовах економічного, адміністративного реформування, так і в умовах інтеграції до світових економічних структур.

РЕЗУЛЬТАТИ

Продовольча проблема має давні історичні корні і постійно розглядається як одна зі складових національної економічної безпеки в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Проблема продовольчої безпеки населення стала предметом активного дослідження світовим суспільством у зв'язку з соціально-економічними процесами в країнах, що розвиваються, з середини 70-х років ХХ століття. Виникло глобальне протиріччя, коли абсолютне перевищення продуктів харчування в розвинутих країнах супроводжувалося масовим голодом і недоїданням населення в деяких країнах третього світу, що продемонструвало низький рівень економічного розвитку і бідності значної частини населення окремих держав, що робить недоступними продукти харчування за ринковими цінами.

У зв'язку з цим проблема продовольчої безпеки населення привернула увагу світового суспільства і в грудні 1974 року Генеральна Асамблея ООН погодила розроблені Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) "Міжнародні зобов'язання по забезпеченню продовольчої безпеки в світі".

Продовольча безпека — це забезпечена відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави поза залежністю від зовнішніх і

внутрішніх умов (загроз) задовольнити потреби населення країни в цілому й кожного громадянина окремо в продуктах харчування, питній воді й інших харчових продуктах в обсязі, якості й асортиментах, необхідних і достатніх для фізичного й соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я й розширеного відтворення населення.

Забезпечення продовольчої безпеки є основним пріоритетом аграрної політики держави. Потреби населення в усіх основних продуктах харчування повинні забезпечуватися за рахунок функціонування і розвитку достатньо потужного в ресурсному і виробничому відношеннях національного агропромислового комплексу [1, с. 9].

Агропромисловий комплекс — складова структурна частина національної економіки України. Він повинен являти собою структурно завершену, збалансовану, зінтегровану, взаємопов'язану, високо-ефективну систему, здатну повністю забезпечити населення продуктами харчування, а зовнішню торгівлю — експортними товарами. Гармонійний і збалансований розвиток складових агропромислового комплексу базується на тісних технологічних, економічних та організаційних зв'язках між ними.

Сьогодні сучасний стан аграрного сектора характеризується слабкістю, незахищеністю та неспроможністю самостійно функціонувати у вирії ринкових конкурентних умов. Затяжний процес кризи, який супроводжував аграрний сектор протягом усього періоду становлення ринкової економіки, не зник і не перетворився в поступове відновлення комплексу. Він продовжується, проявляючись у тій чи іншій галузі. Про це свідчать такі факти, як спад виробництва, високий ступінь зношення основних виробничих фондів, зниження рентабельності сільськогосподарського виробництва, зубожіння сільського населення. Як відомо, сільське господарство найбільш незахищене від негативних наслідків різного роду чинників нестабільності, що потребує виваженого обґрунтування подальших перспектив формування механізму державного регулювання аграрного сектора економіки. Звісно,

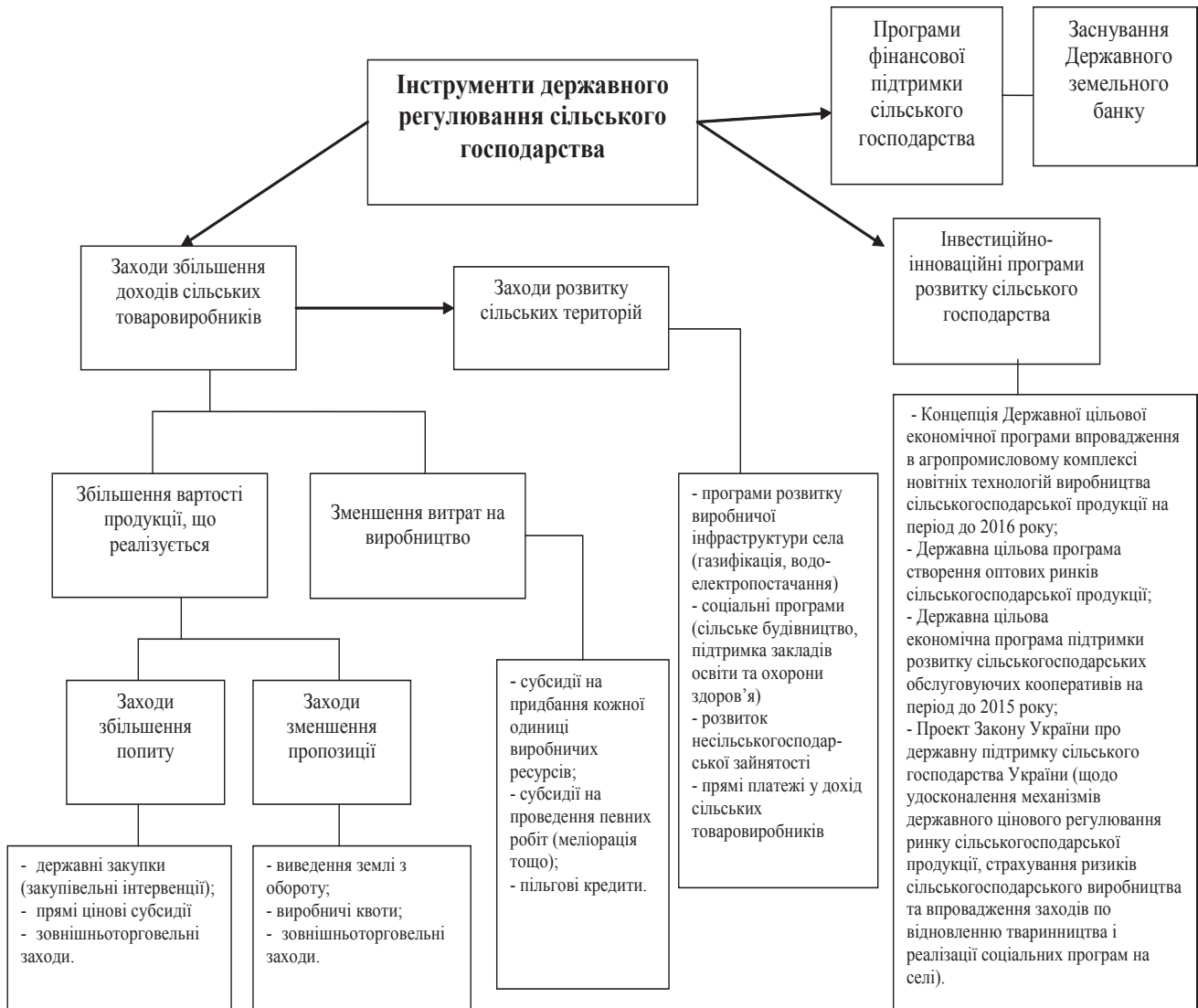

Рис. 1. Заходи державного регулювання сільського господарства

виправити ситуацію неможливо без значних капіталовкладень та створення стимулів для прийняття високого ступеня ризику й реалізації продуктивного інвестування, а особливо активної ролі з боку держави. Саме їй належить захистити вітчизняного виробника від цінового диктату монополій, технологічної відсталості галузей.

Україна обрала шлях радикальних ринкових реформ. Тому всі заходи держави щодо реформування аграрного сектора мають враховувати і відбуватися згідно з основними принципами ринкової економіки: "Ринок є одним з найбільших досягнень людської цивілізації. Він пройшов випробування часом і довів свою величезну життєву силу — це підтверджено світовим досвідом. Є підстава стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу високо розвинутої, гнучкої, ефективно функціонуючої економіки без ринку". Слід зазначити, що в чистому вигляді ринок ніколи не функціонував в жодній країні. У цьому випадку слід говорити про необхідність втручання держави в економічні процеси. Перелічені вище обмеження ринкового механізму можуть бути компенсовані лише за допомогою

участі спеціального державного економічного механізму та управління державної підтримки аграрного сектора.

За досвідом європейських країн державного регулювання аграрної економіки здійснюється за новою схемою взаємодії держави й господарських суб'єктів. Цій підхід пов'язаний з прямим вирішенням економічних проблем через створення ефективних, прозорих інструментів регулювання (табл. 1).

Головною проблемою сучасного розвитку аграрного сектора економіки в нашій країні є неефективність обміну між промисловістю і сільським господарством, що отримала назву "диспаритет цін". У розвинутих країнах ця проблема найчастіше вирішується шляхом державного регулювання цін. Найпоширенішими серед різноманітних механізмів регулювання цін на сільськогосподарську продукцію є наступні [3, с. 30]:

— закупівля з метою підтримки цін на сільськогосподарську продукцію (держава або цілком прикупиняє продаж продукції на внутрішньому ринку, або зводить його до мінімуму, тим самим забезпечуючи фермерам довготермінові високі ціни. Водно-

час використання цього механізму може призвести до збільшення державних запасів, що інколи потребує фізичного знищення продукції);

— субсидування експорту з метою підтримки високих цін на внутрішньому ринку (застосування цього механізму має декілька негативних наслідків: високі споживчі ціни, бюджетні витрати для країни, що запровадила цей механізм, зниження рівня світових цін і, як наслідок, виникнення напруги між окремими країнами — найбільшими експортерами певного виду продовольчої сировини);

— обмеження імпорту продовольства (цей механізм, як і попередній, спрямований на підтримку високих цін на внутрішньому ринку, що, з одного боку сприяє збільшенню пропозиції, а з другого веде до скорочення попиту. Значний розрив між пропозицією та попитом на внутрішньому ринку викликає необхідність застосування попереднього механізму з усіма його негативними наслідками);

— компенсаційні платежі (застосовуються при необхідності підтримки попиту на продукції сільськогосподарського виробництва. Виробники отримують з бюджету прями компенсаційні платежі в разі суттєвого падіння ринкових цін, що дозволяє їм утримувати відповідний рівень рентабельності виробництва).

Такий досвід особливо актуальний для України в сучасних умовах.

З огляду на стратегічний напрямок розвитку сільськогосподарства нашої держави, його ефективності важливо запровадження заходів державної підтримки галузі, які відносяться до "зеленого кошика" за класифікацією Угоди про сільське господарство Уругвайського раунду переговорів у рамках СОТ.

До того ж, претендуючи на членство в ЄС, Україна повинна узгодити своє чинне законодавство з 20 тис. Законів ЄС, у яких 80 тис. сторінок займають тексти про сільське господарство. Оскільки законодавчий або бюджетний вплив на ціни сільськогосподарської продукції належить до "жовтого кошика", то очевидно, його дія буде в Україні лімітована. Тому, не відмовляючись від лімітів цього "кошика", стратегічно важливо підсилувати напрями державної підтримки аграрної сфери, орієнтовані на підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. У зв'язку з цим важливим є, наприклад, розробка нових стандартів на сільськогосподарську продукцію та удосконалення ветеринарних і карантинних вимог до продукції згідно з правилами СОТ.

Отже, новою проблемою для України є забезпечення державного контролю за ціноутворенням щодо співвідношення внутрішніх і світових цін, спрямованих на розширення внутрішнього ринку продовольства за рахунок підтримки попиту, забезпечення конкурентоспроможності галузі і розв'язання соціальних проблем на селі. У країні спостерігається ситуація, коли ціни на деякі види сільськогосподарської продукції перевищують світові, тоді як середня заробітна плата набагато нижча; сировина та матеріали за цінами також поступають рівню зов-

нішнього ринку. Важливе значення має систематичний контроль за рівнем цін на продукцію базових галузей (гірничорудної, металургійної, хімічної). Щоб запобігти неконтрольованому підвищенню цін, держава повинна їх регулювати переважно через економічні важелі, податкову, фінансово-бюджетну, кредитну, валютну і митну політику, а також встановленням цін на продукцію підприємств-монополістів [9, с. 248].

Політика цінового регулювання може здійснюватися шляхом встановлення відповідної системи ціноутворення з урахуванням динаміки інфляції, рівня конкуренції та монополізації виробництва, соціальної політики. Держава може втручатись у ціноутворення, прямо чи опосередковано регулюючи ціни.

Основними механізмами, на основі яких здійснюється регулювання цін, є дія економічних законів, а саме: закону вартості, який враховує ціну виробництва (механізми цього закону впливають на всі складові виробництва); закону стримування норми прибутку; закону норми експлуатації, що регулює рівень заробітної плати; закону рівня приватизації, який визначає ефективність використання основних фондів, їх оновлення, та інших законів [7, с. 344].

На нашу думку, цінова підтримка є досить не ефективною. У зв'язку з цим для визначення впливу державної підтримки доцільно орієнтуватися на такі напрями подальшого вдосконалення цінових механізмів: запровадження державної підтримки цін, дотування виробництва тваринницької продукції, фінансова підтримка розвитку галузей аграрного сектора економіки; законодавче підсилення антимонопольного контролю за формуванням цін на матеріально-технічні ресурси і послуги, що надаються сільському господарству; впровадження механізмів справедливого розподілу доходів і прибутків серед усіх учасників процесу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції; контроль на державному рівні (райдержадміністрації) використання амортизаційних нарахувань сільськогосподарських підприємств за цільовим призначенням; конкретизація видів сільськогосподарської продукції, на які встановлюється державна цінова підтримка, і на наступні роки збільшення в бюджеті коштів на цю підтримку; обмеження процентних ставок за кредит для сільськогосподарських товаровиробників [5 с. 100].

Впровадження викладених заходів у практику господарювання дає підстави сподіватись, що усунення зазначених недоліків розкриє перспективи виходу аграрного сектора з кризового стану і реалізацію дії стратегії розвитку продовольчого ринку. Інструменти економічної політики, у тому числі і аграрної політики, прийнято розділяти на адміністративні, економічні і інституційні [4, с. 45].

Адміністративні заходи аграрної політики призначені для забезпечення правової інфраструктури у сфері АПК, захисту конкурентного середовища, гарантування прав власності і можливостей прийняття економічних рішень. Заходи адміністративного впли-

ву (заборонні, дозвольні, примусові) сьогодні активно застосовуються у сфері охорони навколишнього середовища, санітарно-епідеміологічного нагляду, біологічному захисту рослин і тварин. Вони також можуть приймати організаційно-інституційну форму.

Заміна адміністративних заходів на економічні є найважливішою задачею подальшого розвитку ринкової економіки. До економічних інструментів аграрної політики відносять дії держави шляхом впливу на сукупний попит на продукцію вітчизняного агропромислового виробництва, сукупну пропозицію, соціальні і структурні аспекти економіки аграрного сектора. До них також відносять фінансову політику, грошово-кредитну політику, а також розробку програм і прогнозів. В умовах ринкової економіки, що розвивається, співвідношення фінансових і кредитно-грошових інструментів може бути різним. Як правило фінансовий аспект висувається на перший план. Інструменти аграрної політики часто приводяться як канали державної допомоги сільському господарству. Так, Рикардо Д. розглядає п'ять таких каналів [10, с. 58]: безвідплатна допомога фермерам; наукові дослідження по сільському господарству на бюджетному фінансуванні і стимулювання попиту; обмеження земельних площ; паритет цін шляхом державних закупівель; субсидії для покриття різниці між закупівельними і продажними цінами.

Доцільно розділити заходи державного регулювання сільського господарства на дві групи (рис. 1): спрямовані на збільшення прибутковості, рентабельності сільськогосподарського виробництва (пов'язані з підвищенням доходів сільських товаровиробників, у свою чергу може розділятися на підгрупи залежно від того, як воно досягатиметься. З одного боку, для збільшення доходів сільських товаровиробників можна підвищити виручку від продажів за рахунок зростання цін, з другого можна понизити витрати виробництва); безвідплатні заходи, пов'язані з розвитком сільських територій (пряма безвідплатна допомога сільським товаровиробникам, розвиток несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості, заходи з розвитку сільських територій, включають різні регіональні програми: по газифікації села, електро- і водопостачанню, розвитку соціально-культурної сфери села).

Перераховані інструменти державного регулювання сільського господарства в чистому вигляді зустрічаються рідко. Приведення інструментів державного регулювання в дію можливо шляхом створення державних і комерційних структур загальнодержавного і регіонального рівнів, а також державних програм, які мають назву механізм державного регулювання сільського господарства. До основних його напрямів можна віднести: формування і функціонування ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; фінансування, кредитування, страхування, пільгове оподаткування; захист інтересів вітчизняних товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; розвиток науки і здійснення наукової діяльності у сфері агропромислового виробництва; розвиток соціальної сфери села.

ВИСНОВКИ

Визначаючи особливості державного регулювання сільського господарства у контексті підвищення рівня продовольчого забезпечення країни, доведено, що державне регулювання продовольчого забезпечення являє собою систему економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, що здійснюються з метою забезпечення стабільного і ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва та продуктів його переробки, а також задоволення населення якісними продуктами харчування в достатніх обсягах і за доступними цінами. Сьогодні держава намагається створити всі необхідні умови для нормального функціонування сільського господарства. Наскільки виправданими будуть усі ці кроки, засвідчить час, але поки що залишається лише сподіватись на поступове розв'язання всіх накопичених проблем.

Література:

1. Балабанов В.С. Продовольственная безопасность: (международные и внутренние аспекты) / В.С. Балабанов, Е.Н. Борисенко; Рос. акад. предпринимательства. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. — 544 с.
 2. Дейнеко Л.В. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку в умовах економічної глобалізації / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько, М.П. Сичевський. — К.: Наук. світ, 2004. — 121 с.
 3. Ільяшенко В.А. Державне регулювання продовольчого забезпечення: монографія / В.А. Ільяшенко. — Запоріжжя: КПУ, 2007. — 200 с.
 4. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія / М.Х. Корецький. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 260 с.
 5. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / А.С. Лисецький. — К.: Оріяни, 2005. — 374 с.
 6. Микитюк В.М. Формування продовольчої безпеки в Україні: регіональний аспект / В.М. Микитюк, О.В. Скидан. — Житомир: Видавництво Державного агроєкологічного університету, 2005. — 248 с.
 7. Нижник О.М. Продовольча безпека: аналіз еколого-економічних проблем та шляхи їх вирішення / О.М. Нижник // Вісн. Сум. Держ. Аграр. Ун-ту. — Суми, 2001. — Вип. 2. — С. 342—346.
 8. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк / За ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. — К.: Наукова думка, 2007. — 276 с.
 9. Романюк І.М. Розвиток продовольчого ринку як основа формування продовольчого забезпечення регіону / І.М. Романюк // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. / РВПС України НАН України. — К.: РВПС України НАН України, 2006. — Ч. 1. — С. 246—254.
 10. Рикардо Д. Начала политической экономии и налоговое обложение: избранное / Давид Рикардо. — М.: Эксмо, 2007. — 960 с.
- Стаття надійшла до редакції 15.05.2013 р.*